

STANISŁAW DOMORADZKI (Rzeszów)

Krzysztof Tatarkiewicz (1923–2011)¹

Abstract Krzysztof Tatarkiewicz came from a noble family originating from a nobility settlement near Bobrujsk. He was born on December 13, 1923, in Warsaw. In 1939 he obtained the „little maturity” in the Stefan Batory Gymnasium in Warsaw. During World War II he studied in clandestine study groups in this gymnasium, then he studied mathematics at the Secret University of Warsaw. He obtained his master’s (1947) and PhD (1950) degrees in mathematics from the Jagiellonian University. In 1954 he was verified as a docent (at that time, an academic degree corresponding to habilitation) by CKK (Central Qualifying Committee). In February 1962 he obtained the title of an ordinary professor. He was affiliated with Cracow University of Technology, Jagiellonian University, Maria Curie Skłodowska University, Warsaw University of Technology and University of Warsaw.

He published results concerning convexity of spheres and approximation in Banach spaces, differential equations, foundations of mathematical analysis, numerical analysis, number theory, algebra and mechanics. He wrote textbooks in foundations of theoretical mechanics and calculus of variations. He died on June 2, 2011, in Warsaw. He was buried in the family tomb in the Powązki Cemetery.

2010 Mathematics Subject Classification: 01A50; 01A55; 01A60.

Key words and phrases: Krzysztof Tatarkiewicz, history of mathematics in Poland, Secret University of Warsaw.

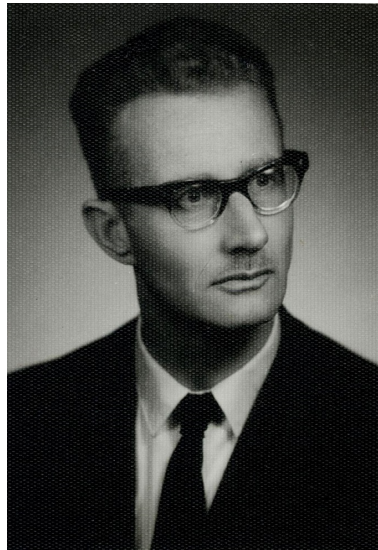
Streszczenie Krzysztof Tatarkiewicz pochodził ze szlacheckiej rodziny wywodzącej się z zaścianka pod Bobrujskiem. Urodził się 13 grudnia 1923 r. w Warszawie. W 1939 r. uzyskał „małą maturę” w Gimnazjum im. Stefana Batorego w Warszawie. W czasie wojny uczył się na tajnych kompletach w tymże Gimnazjum, potem studiował matematykę w ramach Tajnego Uniwersytetu Warszawskiego. Magisterium z matematyki (1947) i doktorat (1950) uzyskał na Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1954 r. został zweryfikowany jako docent (ówczesny stopień

¹Krzysztof Tatarkiewicz (1923–2011).

naukowy odpowiadający habilitacji) przez CKK. W lutym 1962 otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego. Zawodowo związany był m.in. z Politechniką Krakowską, UJ, UMCS, Politechnika Warszawską i Uniwersytetem Warszawskim.

Publikował wyniki z zakresu wypukłości sfer i aproksymacji w przestrzeniach Banacha, równań różniczkowych, podstaw analizy matematycznej, analizy numerycznej, teorii liczb, algebry i mechaniki. Napisał podręczniki podstaw mechaniki teoretycznej i rachunku wariacyjnego. Zmarł 2 czerwca 2011 roku w Warszawie. Pochowany został w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Powązkowskim.

Słowa kluczowe: Krzysztof Tatarkiewicz, historia matematyki w Polsce, Tajny Uniwersytet Warszawski.

1. Wstęp Mały zaścianek Tatarkiewiczze pod Bobrujskiem, to prawdopodobnie gniazdo rodzinne przodków Krzysztofa Tatarkiewicza, który w audycji radiowej *Rody uczone Tatarkiewiczze*² z dalekiej pamięci przywołuje wspomnianego w dzieciństwie Wincentego Tatarkiewicza (1756-1820) – w młodości muzyka, a później prowadzącego browar w Warszawie na Woli. W następnym pokoleniu odnajdujemy syna Wincentego – Jakuba Józefa (ur. 31.III.1798, zm. 3.IX.1854) - znanego rzeźbiarza, ucznia Canovy i Thorvaldsena. Jego rzeźby zdobią fronton Teatru

²Polskie Radio Bis, lipiec 1999, autor: red. Magdalena Bajer, audycja sponsorowana przez Fundację na rzecz Nauki Polskiej.

Wielkiego, zaś jego pomnik w wykonaniu Krzysztofa Kluka znajduje się w Ciechanowcu. Jakub miał kilkoro dzieci, jedno z nich – najmłodszy syn Ksawery Franciszek (ur. 4.XI.1848, zm. 8.I.1913) ukończył Szkołę Główną, został adwokatem, choć miał ambicje naukowe. Jego starszym synem był sławny filozof Władysław (ur. 3.IV.1886, zm. 4.IV.1980), ojciec Krzysztofa.

Jedną z ostatnich prac K. Tatarkiewicza było opisanie, odnalezionego w 2007 r., jego rodzinnego archiwum z najstarszym dokumentem pochodzącym z połowy XVI w. [zob. Spis publikacji – [Z12]].

2. Dzieciństwo i młodość Krzysztof Franciszek Ksawery Tatar-kiewicz urodził się 13 grudnia 1923 roku w Warszawie; dane te są dostępne na podstawie odpisu metryki, bowiem księgi metrykalne z kościoła św. Krzyża spłonęły w czasie Powstania Warszawskiego. Ojcem był znany filozof Władysław, matką – Teresa Helena Maria z Potworowskich hr. Dębno (ur. 18.VIII.1892, zm. 18.VI.1978). Uczęszczał do Państwowego Gimnazjum im. Stefana Batorego w Warszawie i w 1939 uzyskał „małą maturę”. W czasie wojny uczył się na tajnych kompletach w tej samej szkole, w 1941 roku zdał maturę typu matematyczno – fizycznego. Zaraz po maturze zapisał się do Państwowej Szkoły Chemicznej, gdzie w 1943 r. uzyskał dyplom technika-chemika. Następnie studiował w Państwowej Wyższej Szkole Technicznej na wydziale chemicznym i równocześnie matematykę na tajnych kompletach Uniwersytetu Warszawskiego. Zachował się spis wykładów, których słuchał.

1942/43

1. Rachunek różniczkowy i całkowy I (z ćwiczeniami) – prof. K. Borsuk;
2. Teoria mnogości – prof. W. Sierpiński;
3. Geometria analityczna (z ćwiczeniami) – doc. A. Mostowski;
4. Algebra wyższa – doc. Z. Waraszkiewicz;

1943/44

1. Rachunek różniczkowy i całkowy II – prof. K. Borsuk;
2. Teoria liczb - prof. W. Sierpiński;
3. Teoria funkcji analitycznych – prof. S. Mazurkiewicz;
4. Teoria dedukcji – prof. J. Łukasiewicz;
5. Logika – doc. B. Sobociński;

6. Teoria Galois – doc. A. Mostowski;
7. Wstęp do teorii równań różniczkowych – doc. Z. Waraszkiewicz;
8. Ćwiczenia z rachunku różniczkowego i całkowego – dr. H. Gruzewska.

W ramach wykładów politechnicznych

1. Fizyka doświadczalna – prof. M. Wolfke;
2. Pracownia fizyczna I – dr W. Ścisłowski.

Poniżej tych informacji znajduje się dopisek prof. K. Borsuka:

Jako kierownik potajemnych studiów matematycznych uniwersyteckich w latach 1942/3 i 1943/4 niniejszym zaświadczam, iż p. Krzysztof Tatarkiewicz uczęszczał w latach 1942/43 i 1943/44 na komplety te, obejmujące wyżej wymienione wykłady i ćwiczenia.

Warszawa, dn. 23 VI 1947 roku.

Od chwili uruchomienia Uniwersytetu Jagiellońskiego w 1945 r. kontynuował studia matematyczne. W roku akademickim 1945/6 uczęszczał na następujące wykłady³:

Trymester I

1. Równania różniczkowe zwyczajne – 2 godz., prof. T. Ważewski
2. Seminarium z równań różniczkowych zwyczajnych – 2 godz., prof. T. Ważewski
3. Mechanika teoretyczna – 5 godz., dr A. Bielecki;
4. Ćwiczenia z mechaniki teoretycznej – 2 godz., dr A. Bielecki;
5. Teoria całki Lebesgue’a – 2 godz., prof. O. Nikodym;
6. Fizyka doświadczalna II – 3 godz., dr J. Wesołowski;
7. Seminarium z teorii funkcji analitycznych – 2 godz., prof. F. Leja;
8. Chemia nieorganiczna – 4 godz., doc. E. Kurzyniec;
9. Główne zasady nauk filozoficznych – 3 godz., prof. Z. Zawirski.

³Akta studenckie (Komisja Magisterska, KM 56) oraz karty wpisowe studentów WM-P, Archiwum UJ.

Trymestr II

1. Teoria całki Lebesgue'a – 2 godz., prof. O. Nikodym;
2. O pewnych typach oszacowań w zagadnieniach z analizy matematycznej – 1 godz., prof. T. Ważewski;
3. Chemia nieorganiczna – 4 godz., doc. E. Kurzyniec;
4. Główne zasady nauk filozoficznych – 3 godz., prof. Z. Zawirski;
5. Ćwiczenia z fizyki doświadczalnej – 4 godz., prof. K. Zakrzewski;
6. Seminarium z teorii funkcji analitycznych – 2 godz., prof. F. Leja.

Trymestr III

1. Teoria całki Lebesgue'a – 2 godz., prof. O. Nikodym;
2. O pewnych typach oszacowań w zagadnieniach z analizy matematycznej – 1 godz., prof. T. Ważewski;
3. Seminarium z teorii funkcji analitycznych – 2 godz., prof. F. Leja;
4. Doświadczalne podstawy fizyki jądra atomowego – 3 godz., dr J. Wesołowski;
5. Chemia organiczna – 4 godz., dr W. Kalil;
6. Ćwiczenia z fizyki doświadczalnej I – 4 godz., prof. K. Zakrzewski;
7. Główne zasady nauk filozoficznych – 3 godz., prof. Z. Zawirski.

1946/47**Trymestr I**

1. Geometria różniczkowa – 2 godz., prof. S. Gołąb;
2. Fizyka atomowa – 2 godz., prof. S. Blaton;
3. Obliczanie dróg ciał niebieskich – 4 godz., prof. T. Banachiewicz;
4. Logika, metodologia, teorii poznania – 3 godz., prof. Z. Zawirski;
5. Wybrane rozdziały mechaniki kwantowej – 2 godz., prof. J. Weysenhoff.

Trymestr II

1. Geometria różniczkowa – 2 godz., prof. S. Gołąb;
2. Fizyka atomowa – 2 godz., prof. S. Blaton;
3. Obliczanie dróg ciał niebieskich – 4 godz., prof. T. Banachiewicz;

4. Logika, metodologia, teorii poznania – 3 godz., prof. Z. Zawirski;
5. Wybrane rozdziały mechaniki kwantowej – 2 godz., prof. J. Weysenhoff.

Trymestr III

1. Geometria różniczkowa – 2 godz., prof. S. Gołąb;
2. Fizyka atomowa – 2 godz., prof. S. Blaton;
3. Obliczanie dróg ciał niebieskich – 4 godz., prof. T. Banachiewicz;
4. Logika, metodologia, teorii poznania – 3 godz., prof. Z. Zawirski;
5. Wybrane rozdziały mechaniki kwantowej – 2 godz., prof. J. Weysenhoff.

Rada Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego na wniosek Komisji Egzaminacyjnej w lipcu 1947 r. nadała K. Tatarkiewiczowi stopień magistra filozofii w zakresie matematyki. Pracę magisterską zatytułowaną *Transformacje zbiorów jednolistnych* przygotował pod opieką naukową prof. dra hab. Franciszka Leja (językoznawcy proponują formę Lei, choć sam Leja był za wersją używaną w artykule). Przedtem obowiązany był zdać egzaminy z następujących przedmiotów (jako „części egzaminu na stopień magistra filozofii w zakresie matematyki”): Rachunek różniczkowy i całkowy ze wstępem do analizy, Geometria analityczna, Zasady algebry wyższej wraz z elementami teorii liczb, Mechanika teoretyczna, Fizyka doświadczalna, Główne zasady nauk filozoficznych, Teoria mnogości, Funkcje analityczne, Astronomia ogólna.

3. Praca Przez trzy miesiące (III-VI 1945) pracował jako fotoreporter w Krakowie w Wytwórni Filmowej Wojska Polskiego, równocześnie będąc asystentem wolontariuszem na UJ (IV-VI 45), potem zaś (VII 45-VIII 46) był zatrudniony w charakterze młodszego asystenta na Politechnice Śląskiej z siedzibą w Krakowie. Dalsza kariera naukowo-dydaktyczna Tatarkiewicza również była związana z Krakowem. Przez 4 lata (IX 46 do IX 50) był zatrudniony na Wydziałach Politechnicznych AGH, początkowo jako młodszy, w końcu okresu jako starszy asystent. W okresie od kwietnia do grudnia 1948 przebywał na stypendium w Paryżu. Tam poznał swoją przyszłą żonę.

Po doktoracie w 1950 r. został zatrudniony przez rok na UJ (X 50 do IX 51) w charakterze starszego asystenta w III Katedrze Matematyki (II Zakładzie Matematyki Wydz. Matematyczno-Przyrodniczego UJ). W opinii o pracy naukowej i społecznej T. Ważewski zauważył: *Dr Tatarkiewicz dysponuje wyjątkową wśród matematyków znajomością fizyki*

*i chemii, co jest specjalnie cenne w okresie, gdy chodzi o jak najściślejsze powiązanie badań teoretycznych z zastosowaniami. Dzięki rzadkiemu „wyczuciu fizycznemu” referaty dra Tatarkiewicza wyróżniają się umiejętnością wskazywania i wypuklania strony fizycznej w rozważaniach matematycznych związanych z fizyką”.*⁴

W 1951 r. przeniósł się do Lublina, gdzie na UMCS początkowo objął stanowisko zastępcy profesora przy III Zakładzie Matematyki Wydziału Mat. Fiz. i Chem., zaś później stanowisko profesora.⁵ W 1954 r. został zweryfikowany jako docent (ówczesny stopień naukowy odpowiadający habilitacji) przez CKK. W lutym 1962 otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego. W październiku tego roku został zatrudniony na Politechnice Warszawskiej przy Katedrze Matematyki „C” na Wydziale Inżynierii Budowlanej. W r. a. 1964/65 był w Chicago, wykładał jako „visiting professor” na Illinois Institute of Technology.

Od października 1970 r. do przejścia na emeryturę był zatrudniony na stanowisku profesora nadzwyczajnego w Instytucie Matematyki w Zakładzie Równań Różniczkowych na Wydziale Matematyki i Mechaniki UW.⁶ W październiku 1991 r. obchodził jubileusz 45-lecia działalności zawodowej.

W latach siedemdziesiątych XX w. współpracował z zakładami przemysłowymi jako konsultant zagadnień matematyczno-mechanicznych, m.in. (od maja 1976 do kwietnia 1977 r.) w Zakładach Doświadczalnych „Bumar-Budor” w Kobyłce.

Na emeryturę przeszedł z dniem 1. października 1994 r.

4. Twórczość naukowa W marcu 1950 uzyskał stopień doktora nauk matematycznych na UJ na podstawie rozprawy *Uogólniona teoria aproksymacji*. W rozprawie doktorskiej Tatarkiewicz rozwiązał problem, związany z zapoczątkowaną przez Czebyszewa teorią najlepszych przybliżeń funkcji, za pomocą kombinacji liniowych funkcji pewnego oznaczonego typu. Przeniósł problem na teren przestrzeni Banacha, tym samym wprowadził jednolite metody traktowania zagadnień, które wchodziły w zakres teorii najlepszych przybliżeń. Rygorozum z matematyki i chemii jako przedmiotu pobocznego zdawał przed komisją w składzie: B. Kamiński (przewodniczący), F. Leja, T. Ważewski, W. Jakób (chemik). T. Ważewski zapytał o metodę zastosowaną w rozprawie, F. Leja o przestrzenie funkcyjne i bazy jednoznaczności w tych przestrzeniach; własności jądra całki Poissona i zastosowania; punkty osobliwe izolo-

⁴K. Tatarkiewicz, teka doktorska, WMP 171, Archiwum UJ.

⁵Akta osobowe, K.6165, Archiwum UMCS.

⁶Akta osobowe, K.21.621 i 23.459, Archiwum UW.

wane funkcji harmonicznych. W. Jakób zapytał o układ okresowy pierwiastków, jego rozwój i stan obecny i o izotropię pierwiastków.

Tematyka badań Tatarkiewicza charakteryzuje się dużą różnorodnością. Jego pierwsze prace dotyczyły sfer wypukłych i aproksymacji w przestrzeniach Banacha. Następnie publikował wyniki z równań różniczkowych, z podstaw analizy matematycznej, analizy numerycznej, teorii liczb, algebry i mechaniki.

W końcu lat 60. XX wieku przedstawił ważne podręczniki o podstawach mechaniki teoretycznej i rachunku wariacyjnym.

W latach 70. jego zainteresowania były skoncentrowane na badaniach równań różniczkowych i układów równań różniczkowych. Opublikował szereg ważnych i interesujących artykułów w *Demonstratio Mathematica*. Współpracował ze środowiskiem mechaników, wydatnie przyczynił się do intensyfikacji pracy matematyków polskich w dziedzinie zastosowań.

Był stałym recenzentem *Zentralblatt für Mathematik*. Jego recenzje ukazywały się również w *Referatywnym Żurnale*, *Życiu Nauki*, *Bibliografii Analitycznej–Matematyka*, *Bibliografii Analitycznej–Mechanika*, *Wiadomościach Matematycznych*.

5. Historia matematyki Dużą część twórczości naukowej K. Tatarkiewicza stanowiła historia matematyki i historia nauki.

Podał, jako jeden z pierwszych, o ile nie pierwszy, w 1970 r. dowód *Zasady Maupertuis* metodami rachunku wariacyjnego. W nieopublikowanych materiałach do referatu wygłoszonego na XIII Ogólnopolskiej Szkole Historii Matematyki⁷ napisał:

Pierwszy, poprawny dowód Zasady Maupertuis nie tylko nie sformułowany przy pomocy wariacji, ale nawet nie wykorzystujący pojęcia wariacji podał H.D. Block w pracy [On the minimality of the variational principles of classical particle mechanics, Amer. Math. Monthly 62 (1955) 161-168] dopiero w 1955. Jego wynik jest bardzo silny, gdyż (dzięki zastosowaniu innych metod niż metody rachunku wariacyjnego) udało mu się wykazać, że w odpowiedniej przestrzeni ruch rzeczywisty jest argumentem minimum miejscowego nie tylko lokalnego, lecz nawet absolutnego akcji Maupertuis. [...] A więc dowód Zasady (a nawet samo jej sformułowanie) w najmocniejszej jej postaci przeprowadzono bardzo późno. Jeszcze bardziej może być zaskakujące, że – o ile wiem – to pierwszy dowód Zasady Maupertuis metodami rachunku wariacyjnego podałem dopiero ja w II tomie książki [zob. Spis publikacji [P4]]. Oczywiście mój

⁷Egzemplarz ofiarowany przez Autora, nr B 12.

dowód prowadzi do wyniku słabszego niż wynik H.D. Blocka, gdyż klasycznymi metodami rachunku wariacyjnego nie można wykazać więcej niż to, że ruchy rzeczywiste są argumentami silnego miejscowego minimum akcji Maupertuis \mathbf{A}_t . [...] Wydaje mi się, że wyniki zarówno H. D. Blocka jak i mój pokazują, że Zasada Maupertuis jest zupełnie nieciekawa i, że powinna była już dawno temu zniknąć z podręczników i monografii mechaniki (zostając się tylko w obszerniejszych historiach mechaniki czy matematyki). Te wyniki, które pokazały “nicość” Zasady Maupertuis były jednak – w chwili ich publikacji – ważnymi wynikami, gdyż rozbiły mit trwający już koło dwustu lat. Ale w przyszłości (o ile w ogóle można coś przewidywać co będzie za kilkadziesiąt, czy kilkaset lat) będą one cytowane najwyżej w książkach poświęconych historii nauki, wskazując na ślepe drogi (czy dróżki) na które czasem wchodziła nauka. Widać z powyższego stosunek Tatarkiewicza do własnych wyników, do roli historii nauki.

Interesującym jest jego podział „historii matematyki” na kilka desygnatów, mianowicie: *A. Historię nauczania matematyki (to jest dydaktyka matematyki)*. *B. Historię rozpowszechniania znajomości matematyki (jeden z aspektów z socjologii matematyki)*. *C. Historia uprawiania matematyki jako nauki (i historia powstawania jej osiągnięć)* [83].

Przez wiele lat pasjonował się postacią Jana Brosciusza, nieustępliwie walcząc o spopularyzowanie wersji nazwiska Brzożek.

Uczestniczył w wielu konferencjach z historii matematyki organizowanych przez Komisję Historii Matematyki PTM, wygłaszając wiele doniesień i referatów. Zabierał też wielokrotnie głos prostując liczne fakty historyczne, daty i opinie.

Był jednym z redaktorów pisma *Antiquitates Mathematicae*.

6. Człowiek Wróćmy do rodzinnych wspomnień K. Tatarkiewicza. W artykule „*Parę obrazków z życia mego Ojca*” [Z11] napisał: *Na rautach u Rodziców bywało zazwyczaj ponad 120 osób: poza różnymi interesującymi osobami z bliższej lub dalszej rodziny bywali tam ministrowie, dyplomaci (polscy i zwłaszcza liczni obcy), paru arystokratów, uczeni (często zagraniczni), literaci, plastycy i inni ludzie kultury*. K. Tatarkiewicz był niezrównanym gawędziarzem, w plastyczny, wręcz filmowy sposób opisywał życie towarzyskie. Np. scena z roku 1938, kiedy to w salonie domu rodzinnego spotkali się ambasador francuski Leon Noel z ambasadorem niemieckim – Hansem von Moltke. Ponieważ miało to miejsce po traktacie monachijskim, dyplomaci w milczeniu podali sobie ręce i czym prędzej rozeszli się do różnych pokojów [Z3].

Warto dodać, że między rodzicami i dziećmi panował w domu Tatar-

kiewiczów duży dystans, dzieci zwracały się do matki i ojca w trzeciej osobie i całowały w rękę. Dla Krzysztofa było to tak oczywiste, nie odczuwał potrzeby, by ten fakt analizować i oceniać. We wspomnianej audycji radiowej zaznaczył, że ten pełen respektu dystans zupełnie nie mącił głębokiego porozumienia ani nie chłodził wzajemnej miłości.

Był taternikiem i alpinistą. Do Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego wstąpił w 1946 r., szkolenie wspinaczkowe przeszedł w lecie 1948 r. na francuskich obozach CAF i GUMS w Alpach. Do Klubu Wysokogórskiego został przyjęty w styczniu 1950 r. – od razu jako członek zwyczajny. Wspinał się głównie w Tatrach i Alpach (np. w r. 1965 podczas trawersowania masywów Mont Blanc i Nonne, pn. ściana Tour Ronde), także w innych górach. Jako zasłużony współtwórca środowiska taternickiego w Lublinie, był członkiem honorowym Lubelskiego KW, a następnie został członkiem honorowym Stołecznego Klubu Tatrzańskiego. Uczestniczył w wielu wyprawach (m.in. w latach 70 był kierownikiem wyprawy eksploracyjnej w Hindukuszu w Afganistanie).

K. Tatarkiewicz był niezwykle otwarty na świat. Przeglądał, m.in. lokalne gazety, za przykład niech posłuży „Gazeta Babicka” (2003), a w niej czytamy: *My również postanowiliśmy dowiedzieć się czegoś o „babickim” [Podkarpacie] laureacie Nagrody Nobla. Pomógł nam przypadek, a może nic nie dzieje się przypadkiem? W niedzielę, 10 października, przejeżdżał przez naszą gminę profesor matematyki z Warszawy - Krzysztof Tatarkiewicz, któremu przez przypadek wpadła w ręce nasza Gazeta. Zrobiła na nim tak pozytywne wrażenie, że zapragnął dostarczyć nam ciekawych informacji. Okazało się, że jego syn - Jakub, pracuje na tej samej uczelni co Frank Wilczek. Tym sposobem nawiązaliśmy kontakt z dr Tatarkiewiczem i ... Noblistą.*

Znał biegle trzy języki obce: francuski, niemiecki i angielski.

Był promotorem rozpraw doktorskich⁸: Magdy Yousef Barsoom, Krystyny Dzierzbickiej-Mazaraki (Politechnika Warszawska), Jerzego Muszyńskiego, Marii K. Pospieszalskiej (Politechnika Warszawska.), Światomira G. Ząbka (UMCS, 1963)⁹, Mariana Andrzeja B. Wolanowskiego (IM PAN - Doktoraty, 1971)¹⁰. Był także jednym z recenzentów pracy doktorskiej Leona Witolda Nitki: *Charakteryzacja metryczna topologii*

⁸Mathematics Genealogy Project, dostęp 2.09.2013

⁹O pewnych oszacowaniach wariacyjnych, zob. opr. Dobrzański [B1]. Praca ta przyczyniła się do powstania informatyki w Lublinie. Ząbek [B3] zauważył: *W 1963 roku autor obronił pracę doktorską, której temat - zrzędzeniem nie tyle losu, co promotora, prof. K. Tatarkiewicza - okazał się torem, wiodącym prosto ku informatyce.*

¹⁰Związki między ekstremami całek parametrycznych i całek zwykłych, wyjechał z Polski po 1970 r.(zob. R. Duda [B2]).

kości n-wymiarowej (obrona w 1961 r. w [IM PAN](#), promotor E. Marchewski).

Od 1945 r. należał do ZNP, od 1974 r. był członkiem PTM.

Został odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1973).

Był żonaty z Anną Jakobiszyn (ur. 21.III.1921, ślub 2.VII.1951) – filologiem klasycznym, publicystką *Polityki*. Mieli dwóch synów: Jana Jakuba (ur. 1952) i Grzegorza (1956-1962).

K. Tatarkiewicz zmarł 2 czerwca 2011 roku w Warszawie, pochowany został w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu owązkowskim (kw. 25-4-3,4).

1: Grobowiec Rodziny Tatarkiewiczów na Cmentarzu Powązkowskim.

7. Podziękowanie Pani Dorocie Czarnockiej-Cieciura z Centralnej Biblioteki Matematycznej serdecznie dziękuję za pomoc w kompletowaniu przedstawionego spisu publikacji.

SPIS PUBLIKACJI K. TATARKIEWICZA

PODRECZNIKI

- [P1] Wykłady mechaniki teoretycznej. Część I. Podstawy, Universal, Lublin 1962, 230 ss., skrypt.
- [P2] Rachunek tensorowy a mechanika teoretyczna, w: red. P. Kucharczyk, Metody geometryczne w fizyce i technice, Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, Warszawa 1968, 123-149.
- [P3] Rachunek wariacyjny. Część I: Warunki konieczne Eulera i Legendre'a, Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, Warszawa, 1969, ss. 320.
- [P4] Rachunek wariacyjny. Część II: Warunki dostateczne. Zastosowania. Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, Warszawa 1970, ss. 240.

PRACE ORYGINALNE

- [1] Sur la convexité des sphères et sur l'approximation dans les espaces de Banach. C. R. Acad. Sci. Paris 227, (1948), 1332-1333.
- [2] Quelques remarques sur la convexité des sphères, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sect. A. 6 (1952), 19-32.
- [3] Une theorie generalisee de la meilleure approximation, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sect. A. 6 (1952), 31-46 czy 33-47.
- [4] Sur les limites des coefficients des suites des polynômes généralisées, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sect. A. 6 (1952), 47-54.
- [5] Sur une inégalité intégrale, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sect. A. 7 (1953), 83-87.
- [6] Sur l'allure asymptotique des solutions de l'équation différentielle du second ordre, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sect. A. 7 (1953), 19-81.
- [7] Les transformations unifoliées, Fund. Math. 41 (1954), 122-136.
- [8] Sur les puissances des entiers, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sect. A. 8 (1954), 5-23.
- [9] Propriétés asymptotiques des systèmes d'équations différentielles ordinaires presque linéaires, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sect. A. 8 (1954), 25-69.
- [10] Quelques exemples de l'allure asymptotique des solutions d'équations différentielles, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sect. A. 8 (1954), 105-133.
- [11] Une méthode d'estimation de l'erreur dans le procédé de Ritz, Ann. Polon. Math. 1 (1955), 346-359.
- [12] Sur l'orthogonalité généralisée des matrices propres, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sect. A. 9 (1955), 5-28.
- [13] Contribution a la theorie des équations différentielles linéaires, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sect. A. 9 (1955), 29-36.
- [14] Une généralisation des équations de Maggi et d'Appell, Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sect. A 10 (1956) 5-32.

-
- [15] Une démonstration du théorème de Frink généralisé, *Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sect. A.* 10 (1956) 33-36.
- [16] Un exemple simple de mouvement non holonome, *Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sect. A* 11 1957 5-16.
- [17] Sur la notion des liaisons, *Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sect. A* 12 1958 59-66.
- [18] Uwagi o siłach zależnych od wyższych pochodnych drogi względem czasu, *Wiad. Mat.* 2 1959 298-306.
- [19] Ogólne kryterium podzielności liczb, *Wiad. Mat.* 3 1959 29-31.
- [20] O trzech funkcjach sinus, *Wiad. Mat.* 2 1959 277-280.
- [21] Sur la résonance de second espèce, *Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska Sect. A* 13 1959 33-74.
- [22] Sur une équation généralisant les équations linéaires avec second membre, *Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska Sect. A* 13 1959 75-85.
- [23] Sur les mouvements sous l'influence des forces élastiques généralisées, *Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska Sect. A* 13 1959 87-114.
- [24] Symbolika Mengera rachunku różniczkowego i całkowego, *Wiad. Mat.* 3 1960 267-283.
- [25] Deux theoremes sur la convergence exponentielle des solutions de l'équation du second ordre, *Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska Sect. A* 15 1961 41-44.
- [26] The University teaching of Mathematics as a basic for the experimental sciences. Dokument UNESCO-NS-DS-5, 1962, ss. 10.
- [27] Modèles et systèmes déductifs, *Dialectica* 16 (1962), 275-298.
- [28] Sur les équations différentielles ordinaires résolubles par des méthodes élémentaires, *Colloq. Math.* 11 1963 113-121.
- [29] Sur l'indépendance des parties réelles et imaginaires d'une fonction homomorphe, *Folia Soc. Sc. Lublinensis (C)* 3/4 (1963/64), 5-7.
- [30] Sur les fonctions analytiquement conjuguées, *Folia Soc. Sc. Lublinensis (C)* 3/4 (1963/64), 8-11.
- [31] Mathematics as a basis for experimental sciences, in: *The teaching of Sciences in African Universities*, Paris 1964, 47-55.
- [32] Układy równań różniczkowych, a równania rzędów wyższych, *Zeszyty Naukowe Politechniki Warszawskiej, Matematyka* 2(1964), 63-67.
- [33] On the sliding of curves, *Colloq. Math.* 18 (1967) 103-106.
- [34] Sur la notion de l'équivalence des liaisons, *Ann. Univ. Mariae Curie-Skłodowska, Sect. A* 21 (1967), 27-45.
- [35] Elementarne rozwiązania pewnych równań różniczkowych nie zawierające zmiennej niezależnej, *Zeszyty Nauk. Politechniki Warsz., Matematyka* 12 (1968) 135-164.
- [36] Matematyka dla nie matematyków, *Zeszyty Nauk. Politechniki Warsz., Matematyka* 12 (1968), 175-186.

- [37] Pewne zastosowanie równania Appella, *Zeszyty Nauk. Politechniki Warsz. Matematyka* 14 (1968), 7-14.
- [38] Sur les plans osculateurs aux surfaces, *Demonstratio Math.* 1 (1969), 139-156.
- [39] Sur une inégalité, *Demonstratio Math.* 2 (1970) no. 3, 159-163.
- [40] Une généralisation des équations de Jacobi, *Demonstratio Math.* 3 (1971), 179-194.
- [41] Les intégrales premières des forces vives généralisées, *Demonstratio Math.* 3 (1971), 131-144.
- [42] Les potentiels généralisées, *Demonstratio Math.*, 3 (1971), 113-129.
- [43] Brożek Jan, Broscius, Brocjusz, Broch, w: (red.) Reichell, *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa-Lódź 1972.
- [44] Un cas de stabilité conditionnelle, *Demonstratio Math.* 7 (1974), 225-239.
- [45] Remarques sur les équations linéaires avec seconds membres, stables conditionnellement, *Demonstratio Math.* 7 (1974), 241-256.
- [46] Sur les équations non oscillantes non linéaires, *Demonstratio Math.* 7 (1974), 471-482.
- [47] Quelques exemples concernant le comportement asymptotique, *Demonstratio Math.* 7 (1974), 427-436.
- [48] Comportement asymptotique des solutions des équations différentielles linéaires appartenant aux cas-limites, *Demonstratio Math.* 7 (1974), 313-325.
- [49] Sur les solutions bornées de certaines équations ordinaires du second ordre, *Demonstratio Math.* 8 (1975), no. 2, 227-234.
- [50] Sur les distances des zéros de certaines équations différentielles du second ordre, *Demonstratio Math.* 9 (1976), no. 4, 763-773.
- [51] Sur certaines familles de courbes, *Demonstratio Math.* 11 (1978), no. 1, 7-21.
- [52] Sur les équations qui ne devraient pas osciller, *Demonstratio Math.* 11 (1978), no. 3, 635-648.
- [53] L'application d'une méthode géométrique à l'étude des équations différentielles ordinaires du second ordre, *Demonstratio Math.* 11 (1978), no. 4, 853-873.
- [54] Les propriétés asymptotiques des solutions de certains systèmes d'équations différentielles, *Demonstratio Math.* 12 (1979), no. 2, 295-315.
- [55] Sur les équations qui devraient osciller, *Demonstratio Math.* 12 (1979), no. 1, 23-35.
- [56] Sur les équations oscillantes non nécessairement linéaires, *Demonstratio Math.* 14 (1981), no. 1, 257-270.
- [57] Sur certains systèmes d'équations différo-fonctionnelles et différentielles du second ordre, *Demonstratio Math.* 15 (1982), no. 1, 39-62.
- [58] Quelques remarques sur certains systèmes d'équations différo-fonctionnelles. *Demonstratio Math.* 16 (1983), no. 3, 541-559.

-
- [59] Nouvelle démonstration d'une propriété asymptotique des solutions d'un problème de Fourier, *Demonstratio Math.* 18 (1985), no. 2, 437–445.
- [60] Sur les trajectoires de certains systèmes d'équations différo-fonctionnelles, *Demonstratio Math.* 22 (1989), no. 1, 29-41.
- [61] Joseph Louis Lagrange (1736-1813) i jego twórczość w zakresie mechaniki, w: (red.) S. Fudali: *Probabilistyka i mechanika w szkicach historycznych, Materiały z V Ogólnopolskiej Szkoły Historii Matematyki - Dziwnów, 9-13 maja 1991, cz.2. Mechanika, Szczecin, 1992, 337-349.*
- [62] Uwagi o historii dwóch wieków mechaniki w Polsce (1795-1995), w: (red.) S. Fudali, *Matematyka polska w stuleciu 1851-1950. Materiały z IX Ogólnopolskiej Szkoły Historii Matematyki, Międzyzdroje 5-9 czerwca 1995, Szczecin, 1995, 115-160; - Sprostowania i uzupełnienia, w: (red.) S. Fudali, *Matematycy polskiego pochodzenia na obczyźnie. Materiały z XI Ogólnopolskiej Szkoły Historii Matematyki, Kołobrzeg, 5-9 maja 1997, Szczecin 1998, 285-288.**
- [63] Archimedes: legendy i prawda (w świetle źródeł i zdrowego rozsądku), *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej nr 1287, Matematyka-Fizyka, z. 76, Gliwice 1996, 261-287.*
- [64] *Matematyka, Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie, 40(1996/97), 112-143.*
- [65] XIII problem Hilberta, w: (red.) W. Więśław, *Problemy Hilberta w pięćdziesięciolecie śmierci ich twórcy. Materiały z VII Ogólnopolskiej Szkoły Historii Matematyki, Międzyzdroje, 10-14 maja 1993, Instytut Historii Nauki PAN, Warszawa 1997, 153-162.*
- [66] Problemy Hilberta a rachunek wariacyjny (Dzieje XIX i XXIII Problemu Hilberta w XX wieku), w: (red.) W. Więśław, *Problemy Hilberta w pięćdziesięciolecie śmierci ich twórcy. Materiały z VII Ogólnopolskiej Szkoły Historii Matematyki, Międzyzdroje, 10-14 maja 1993, Instytut Historii Nauki PAN, Warszawa 1997, 211-236.*
- [67] Z docenta milioner (Bruno Abdank-Abakanowicz), w: (red.) S. Fudali, *Matematycy polskiego pochodzenia na obczyźnie. Materiały z XI Ogólnopolskiej Szkoły Historii Matematyki, Kołobrzeg, 5-9 maja 1997, Szczecin 1998, 133-141.*
- [68] Matematyk, a nie mechanik (Antoni Przeborski), w: (red.) S. Fudali, *Matematycy polskiego pochodzenia na obczyźnie. Materiały z XI Ogólnopolskiej Szkoły Historii Matematyki, Kołobrzeg, 5-9 maja 1997, Szczecin 1998, 143-160.*
- [69] Logik i polityk (Bolesław Sobociński), w: (red.) S. Fudali, *Matematycy polskiego pochodzenia na obczyźnie. Materiały z XI Ogólnopolskiej Szkoły Historii Matematyki, Kołobrzeg, 5-9 maja 1997, Szczecin 1998, 167-183.*
- [70] Co to są matematycy polskiego pochodzenia na obczyźnie?, w: (red.) S. Fudali, *Matematycy polskiego pochodzenia na obczyźnie. Materiały z XI Ogólnopolskiej Szkoły Historii Matematyki, Kołobrzeg, 5-9 maja 1997, Szczecin 1998, 281-283.*
- [71] Errata do *Matematyka polska w stuleciu 1851-1950*, w: (red.) S. Fudali, *Matematycy polskiego pochodzenia na obczyźnie. Materiały z XI Ogólnopolskiej Szkoły Historii Matematyki, Kołobrzeg, 5-9 maja 1997, Szczecin 1998, s. 301.*
- [72] Profesor Sobociński i kolega Bum, *Wiad. Mat.* 34 (1998), 123-146.
- [73] Kto jest polskim uczonym pracującym na obczyźnie?, w: (red.) W. Hładkiewicz, M. Szczerbiński, *Nauka polska na obczyźnie. Stan i perspektywy badawcze PRACE NAUKOWE, 2000, tom III, Wyd. Rada Porozumiewawcza Badań nad Polonią, Gorzów Wlkp. 18-25.*

- [74] Od fałszywego do nieciekawego twierdzenia, czyli 230 lat historii tak zwanej zasady Maupertuis, w: (red.) S. Fudali, *Matematyka XVIII wieku. Materiały z XIII Ogólnopolskiej Szkoły Historii Matematyki*, Kołobrzeg, 17-21 maja 1999, Uniwersytet Szczeciński, Materiały. Konferencje nr 51, Szczecin 2001, 153-176.
- [75] Zasada Maupertuis wczoraj, w: (red.) W. Odyniec i W. Więśław, *Matematyka czasów Gaussa, XIV Ogólnopolska Szkoła Historii Matematyki*, Zielona Góra, 8-13 maja 2000, WSP im. Tadeusza Kotarbińskiego, Zielona Góra 2001, 143-161.
- [76] Brzozek czy Brożek? Uwagi w 350-lecie śmierci Jana Brosciusa, *Wiad. Mat.* 38 (2002), 131-138.
- [77] Brzozek czy Brożek? Materiały do rozważań w 350-lecie śmierci Brosciusa, maszynopis (na prawach rękopisu), Warszawa 2002.
- [78] Brzozek czy Brożek? Oto jest pytanie! (w 350-lecie śmierci Jana Brosciusa), w: (red.) K. Hałkowska i P. Urbaniec, *Algorytmy w dziejach matematyki. Materiały XVI Szkoły Historii Matematyki*, Turawa 14-18 maja 2002, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego, *Matematyka* 31, Opole 2003, 171-187.
- [79] Co wiemy o wojennych dziejach matematyki warszawskiej (1939-1945) [dodatek Uzupełnienia], w: (red.) W. Więśław, *Matematyka abelowa - w dwóchsetlecie urodzin Nielsa Henrika Abela (1802-1829)*. XVII Ogólnopolska Szkoła Historii Matematyki, Nowy Sącz, 9-13 czerwca 2003 r., Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, Nowy Sącz, 2004, 143-153, 154-156.
- [80] Dzieło sławne, ale czy słuszne? (Jordanus de Nemare), w: (red. W. Więśław), *Sławne dzieła matematyczne i rocznice, materiały XVIII Ogólnopolskiej Szkoły Historii Matematyki*, Białystok - Supraśl, 31 maja - 4 czerwca 2004, Wyższa Szkoła Matematyki i Informatyki Użytkowej w Białymstoku, Białystok 2005, 159-173.
- [81] Daty w kalendarzu, w: (red. W. Więśław), *Sławne dzieła matematyczne i rocznice, materiały XVIII Ogólnopolskiej Szkoły Historii Matematyki*, Białystok - Supraśl, 31 maja - 4 czerwca 2004, Wyższa Szkoła Matematyki i Informatyki Użytkowej w Białymstoku, Białystok 2005, 175-178.
- [82] Korekty [dotyczą wspomnień o B. Sobocińskim i K. Żorawskim], w: (red. W. Więśław), *Sławne dzieła matematyczne i rocznice, materiały XVIII Ogólnopolskiej Szkoły Historii Matematyki*, Białystok - Supraśl, 31 maja - 4 czerwca 2004, Wyższa Szkoła Matematyki i Informatyki Użytkowej w Białymstoku, Białystok 2005, 179.
- [83] Kiedy powstała nauka nowożytna, *Antiq. Math.* 1 (2007), 249–266. (maszynopis „Początek nauki nowożytnej”, Warszawa 2006).
- [84] Kazimiera z Ramlów i Eustachy Żyliński, Warszawa, maj 2008, maszynopis, 20 stron;
- [85] - j/w, Warszawa, grudzień 2008, maszynopis, 30 stron;
- [86] - j/w, Materiały uzupełnione m.in. przez E. Olbrycht, L. Maligrandę, oraz rodzinę Eustachego Żylińskiego. Warszawa, styczeń 2009, maszynopis (na prawach rękopisu), 38 stron.
- [87] Jeszcze raz: Brzozek czy Brożek, *Wiad. Mat.* 44 (2008), 113–124.
- [88] Dzieje rodziny Leonarda Eulera (wieki XIII-XIX), *Antiq. Math.* 2(2008), 9-26.
- [89] Pewne równanie Leonharda Eulera, *Antiq. Math.* 2(2008), 103-120.
- [90] Brzozek czy Brożek?, *Antiq. Math.* 2(2008), 195-200.

- [91] Br(z)o... (?) – nie recenzja i nie polemika, *Antiq. Math.* 3(2009), 21-25.
- [92] Ambaras z rokiem. Kłopoty z długością roku i z jego nazwą, *Antiq. Math.* 3(2009), 287-299.

RECENZJE, KORESPONDENCJA, POLEMIKA, WSPOMNIENIA

- [Z1] (rec.) F.R.Gantmacher, Wykłady z mechaniki analitycznej, *Wiad. Mat.* 19 (1975), 80-81.
- [Z2] (rec.) J. Ławrynowicz, Rachunek wariacyjny ze wstępem do programowania matematycznego, *Wiad. Mat.* 23 (1980), 132-137.
- [Z3] Posłowie, w: Teresa Tatarkiewicz, Władysław Tatarkiewicz, *Wspomnienia*, Warszawa, PIW, 1981.
- [Z4] W sprawie daty urodzenia S. Leśniewskiego (list do Redakcji), *Wiad. Mat.* 29 (1990), 270.
- [Z5] (rec.) Lars Garding, Spotkanie z matematyką (tłum. Tomasz Szapiro), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, str. 196), *Wiad. Mat.* 30.2 (1993), 288-290.
- [Z6] Jak było naprawdę w lochach Watykanu. „Polityka” Nr 28 (1888), Rok 37, Warszawa 10.07.1993, s. 26.
- [Z7] Jeszcze o „sprawie” akademika Łuzina (list do Redakcji), *Wiad. Mat.* 38 (2002), 244-245.
- [Z8] List do redakcji. W sprawie daty śmierci Z. Waraszkiewicza, *Wiad. Mat.* 39 (2003), 221-222.
- [Z9] Uwagi do biografii K. Żorawskiego (list do Redakcji), *Wiad. Mat.* 39 (2003), 222.
- [Z10] Apel [dotyczy Jana Brzozka], w: (red. W. Węśław), *Sławne dzieła matematyczne i rocznice, materiały XVIII Ogólnopolskiej Szkoły Historii Matematyki*, Białystok-Supraśl, 31 maja - 4 czerwca 2004, Wyższa Szkoła Matematyki i Informatyki Użytkowej w Białymstoku, Białystok 2005, 180.
- [Z11] Parę obrazków z życia mego Ojca. Parerga. Międzynarodowe Studia Filozoficzne, Katedra Filozofii Wydział Psychologii Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie, t. 2(2006), 5-8.
- [Z12] Inwentarz z Radoryża z roku 1773, Warszawa 2009, maszynopis, egzemplarz A2.

BIBLIOGRAFIA

- [B1] Z. Dobrzański, *Rozprawy doktorskie i habilitacyjne UMCS 1944-1984*, Lublin 1995.
- [B2] R. Duda, *Emigracja matematyków z ziem polskich*, *Wiad. Mat.* XL (2004), 175-211.
- [B3] Światomir Ząbek, *Początki informatyki lubelskiej*, *Informatyka Stosowana*, nr specjalny S1/98 (materiały II Lubelskiego Akademickiego Forum Informatycznego – Kazimierz Dolny, 25-26 maja 1998 r.).

STANISŁAW DOMORADZKI
 RZESZÓW UNIVERSITY
 FACULTY OF MATHEMATICS AND NATURAL SCIENCES
 UL. PROF. S. PIGONIA 1, 35-959 RZESZÓW
 E-mail: domoradz@ur.edu.pl
 Communicated by: Walerian Piotrowski